

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СПЕЦІАЛЬНИХ ТА ГАЛУЗЕВИХ СОЦІОЛОГІЙ

УДК 316.334.3

DOI <https://doi.org/10.32782/2707-9147.2023.100.2>

В. В. ГЛАДКИХ

кандидат філософських наук,
доцент кафедри соціології та політичних наук
факультету міжнародних відносин
Національний авіаційний університет

ТРИКСТЕРИ ТА ТРИКСТЕРІАДИ В ПОЛІТИЦІ

В статті проаналізовано архетип Трикстера та особливості сценаріїв поведінки політиків-трикстерів (трикстеріад) на прикладі Володимира Жириновського і Олега Ляшка.

Відзначено, що трикстери як архетипи колективного безсвідомого в теорії К. Юнга та юнганців можуть вибірково ставати образами для позиювання політичних лідерів. Такий безсвідомий «вибір» для політичного лідера означає, що в більшості випадків він переходить із табору влади до табору опозиції або псевдо-опозиції.

Наголошено, що відповідним Трикстеру політичному сценарію є трикстеріада, яка за змістом співпадає із створенням сенсаційних ситуацій, більшість з яких є «неприємностями в приємному», оскільки містять низку сюрпризів-подвійностей. Сама політична риторика трикстерів відображає амбівалентність: гумор на межі з сумом та гіркотою, схвалення на межі із знеціненням, констатація факту на межі із фантазією, симуляр на межі з «надреальною» істиною, яку неможливо визнати і т.п. Трикстери блазнюють над владою, розхитуючи політичний порядок, займаючи здебільшого ніши політичних маргіналів, авантюристів, пройди та випадкових людей.

Констатовано, що в пострадянських соціумах політики-трикстери частіше бувають системними гравцями, і можуть лише здаватися заблуканими випадковостями. Зазначена обставина зумовлена вираженою театрокраптичністю політики в суспільствах із значними нерівностями, елітні групи яких виявляють своєрідну культурну сором'язливість щодо визнання і, тим паче, соціального діагностування внутрішніх проблем. Пострадянські трикстери як суб'єкти артикуляції незручних для громадської думки реалій суспільства можуть виконувати ролі таких собі живих знарядь зондування соціально-політичних настроїв, виступаючи не самодостатніми фігурами, а виконавцями замовлень структур політичної поліції або олігархічних корпорацій.

Ключові слова: архетип, колективне безсвідоме, архетип колективного безсвідомого, символ, трикстер, трикстеріада, трансгресія, перформанс.

Постановка проблеми. Між іміджами політиків та архетипами колективного безсвідомого в теорії і практиці існує стійкий відтворюваний зв'язок. Цей зв'язок відображається у впливі архетипів на стратегії і тактики іміджевого позиціонування політиків, а отже, стає помітним їх поведінкових виявах. В найзагальнішому сенсі архетипи як структури колективного безсвідомого дотично до політики можуть підтримувати політичний порядок і стабільність, а можуть розгвинчувати хаотичні процеси. Перехід від порядку до хаосу зовсім не обов'язково буває системним, він може бути ситуаційно-зумовленим, часто навіть замовним. Політики-трікстери як виконавці подібних «замовлень» лише частково демонструють самотніть характеру. В більшості випадків вони уособлюють соціальні очікування, властиві культурним системам конкретних суспільств. В стабільних суспільствах театр і театральне мистецтво є відокремленими від політики. В нестабільних суспільствах політика стає втіленням театру та театрокрації. Це означає зростання значення перформативності і емоційної оцінюваності політики, включаючи розважальну, відволікаючу, зондуючу рольову модель поведінки політиків. Ці рольові моделі відповідають архетипу Трікстера і можуть умовно називатися трікстеріадами. Між політиками-трікстерами в різних суспільствах існують певні відмінності, які потребують самостійного дослідження. Це дослідження є актуальним з огляду на ментальні відмінності політичних еліт в пострадянських суспільствах, щодо яких трікстери виконують обслуговуючу функцію.

Метою статті є аналіз архетипу Трікстера та особливостей сценаріїв поведінки політиків-трікстерів (трікстеріад) на прикладі Володимира Жириновського і Олега Ляшка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В соціальному та політичному житті впливовим чинником є архетипи колективного безсвідомого. Це структури колективної психіки, які утворюють основу для створення особистих образів, можуть ситуаційно або стало задавати соціальне сприйняття великих груп людей та низку особливостей поведінки політичних лідерів.

Архетипи колективного безсвідомого критерійно відрізняються як за змістом особистих образів, так і за спрямованістю впливу, але їх спроможність визначати наповнення різних соціальних та політичних процесів залежить від культурних та політичних особливостей держав. В соціальних та політичних студіях архетипової складової є сенс вести мову не просто про вплив архетипів, але про вибірковий вплив окремих архетипових структур. Адже останні формуються в різних культурних та політичних контекстах, а тому характеризуються різною впливовістю.

В науковій літературі немає консолідованої точки зору щодо побудови єдиної типології архетипів. Аналіз низки праць (К.-Г. Юнг, Е. Нойман, Х. Дікман, Д. Хілман, Е. Афонін, Н. Гордієнко, В. Самохвалов, Е. Афонін,

О. Донченко, Ю. Романенко та ін.) [1–11; 17] дає підстави розрізняти в політиці архетипи державо-формуючі та державо-руйнівні.

У Юнга ми не зустрічаємо подібного поділу, оскільки автор зосереджується на архетипах, які він вважає універсальними щодо людства. Його послідовники (Х. Дікман, Д. Хілман та ін.) [2; 4] також не пропонують повної типології архетипів. В працях українських дослідників (Е. Афонін, О. Донченко, Ю. Романенко) [10; 11, с. 193–200] представлено низку ідей щодо поділу архетипів на загально-людські та етноспецифічні; частина з цих авторів (зокрема Е. Афонін) наполягає на тому, що архетипи не є такими собі статичними структурами, а зазнають певних трансформацій в часі. О. Донченко та Ю. Романенко в монографії двох авторів [17] ведуть мову про «архетипи дистресового досвіду» у культурі Візантії, які стали складовою архетипового фонду української культури і визначають як особливості масової політичної поведінки, так і функціонування державних інститутів.

В психоаналітичних дослідженнях архетипи класифікуються за віковими, гендерно-статевими, сімейно-родинними ознаками (великий батько, велика мати, дівчина, підліток тощо), водночас, відкритим лишається питання про ознаки «потрапляння» тієї чи іншої держави в поле впливу того чи іншого архетипу. На думку автора цієї статті, ці ознаки можуть розпізнаватися в поведінці політичних лідерів, запит щодо яких створює суспільство в період революційних змін, переворотів або електоральних кампаній стабільних або кризових часів.

За часовим критерієм ці політичні лідери можуть бути поділені на дві групи. Перша група – політичні лідери, які персоніфікують так звані «архетипи стабільних часів», чинять центроспрямовано-стабілізуючий вплив на соціальний та політичний порядок. Друга група – політичні лідери, які персоніфікують архетипи кризових часів, чинять центробіжно-дестабілізуючий вплив на соціальний та політичний порядок. Першій групі відповідає диктатура, другій – нестабільні олігархічні, поліархічні або ж схильні до розпаду політичні режими.

Виклад основного матеріалу. В цій статті автор не має на меті досліджувати всі архетипи, які зазнають проекцій та персоніфікацій в соціальному та політичному просторі, сфокусувавшись на одному з них, який виявляє себе з найбільшою інтенсивністю в кризові періоди – архетипі Трікстера. Архетип Трікстера персоніфікується в поведінці політичних лідерів, яких можна віднести до категорії пройд, політичних авантюристів та «гастролерів», професійно-невідповідних дилетантів, випадкових для політики людей, які потрапляють в політику через дисфункції механізмів інституційної селекції в різних надзвичайних ситуаціях. Такі надзвичайні ситуації бувають зумовленими війнами, політичними революціями, економічними кризами,

надзвичайними екологічними ситуаціями та іншими екстраординарними обставинами, які підвищують «шанси» випадкових людей на просотування в органи державної влади, політичні партії та інші інститути та середовища публічної політики.

Для деяких держав суспільств третього світу, Латинської Америки та Африки, які перебувають в стані перманентної кризовості і в історії яких важко виокремити періоди інституційної стабільності, поява лідерів-трікстерів, яку ми будемо називати політичною трікстеріадою, не являє собою чогось екстраординарного.

Водночас для низки держав Європи трікстери та трікстеріади є, радше, периферійними і малотиповими явищами. Така вибірковість вияву трікстерів та трікстеріад може пояснюватись переважанням інституційних політичних систем над персоналістичними і корпоративно-груповими. Лідери-трікстери з більшою імовірністю виявляють себе в контексті других, аніж перших, що легко пояснити раціонально-стабілізуючими можливостями механізмів інституційної селекції в перших і переважанням іраціонально-дестабілізуючих процесів негативної селекції в других.

Трікстери та трікстеріади ставали і стають богами-героями в багатьох культурах, де фігурують ті чи інші типи трікстерів. У міфологіях, фольклорі, різних релігіях ми зустрічаємо персонажів-пройд, авантюристів, шахраїв, шулерів, які ламають соціальні норми, звичаї, стереотипи, створюючи передумови для безладу та розбрату. В індійській «Бхагавадгіті», в «Еді старшій», в українських казках та легендах в сюжеті завжди представлені трікстери, сценарій активності яких аранжований смертю, руйнаціями та різними злочинами.

Атрибутом Трікстера як архетипу негативного героя-пройди дослідники консолідовано вважають лімінальність (межовість), а саме – схильність до перетворення безсумнівного на сумнівне, чіткого і структурованого – на аморфне і крихке, стійкого – на хитке. Трікстер не просто ламає чийсь плани і створює своїм беззаконням неочікувані комбінації. Він також втілює непередбачуваність і інверсію природного порядку, презентуючи парадокси людського існування та потенціалу змін.

В одних міфологічних, літературних, релігійних сюжетах Трікстери представлені духами-туристами, які жартують над людьми та іншими богами (Локі у скандинавському епосі, Гермес у грецькій міфології, Лєгба в дагомейській міфології). В інших сюжетах Трікстери стають зловісними фігурами, втілюючи шахрайство, підступність, підлотність і уособлюючи хтиву сексуальну натуру, поводячись при цьому з повним ігноруванням пристойності, в кровожерливий та канібалістичний спосіб (Крішна, Сет).

Аналіз Трікстерів як архетипових образів дозволяє розпізнавати повторювані символічні складники (риси характеру, тілобудови та патерни поведінки) в різних культурних та політичних середовищах.

Так, П.-К. Кеппінг [7, с. 194] вирізняє два атрибути трікстера: крутнявість розуму та гротескний образ тіла або його окремих частин. Б. Беккок-Абрахамс [1, с. 147–186] вважає притаманною Трікстерам низки ознак, якщо йдеться про:

- бездомність та мешкання в малопродатних просторах між космосом та хаосом;
- здатність до імітацій та маскуванню...;
- аморальність, асоціальність (агресивність, мстивість, марнославство, зухвалість, непоко́ра авторитетам тощо);
- зоо-антропний дуалізм, або ж перевертництво (Трікстер постає як людино-тварина, людина з характеристиками тварини/тварин, або навпаки...» [1, с. 160].

Однак визначальною рисою трікстера є його амбівалентність, двоїстість, парадоксальність і зплутаність [1, с. 160]. Оскільки Трікстери не мають чітко визначених категорій, в яких пересічні люди класифікують реальність, вони мешкають в лімітрофах, є самотніми у натовпах і змішені прикидаються своїми там, де вони насправді є чужими і виявляти ознаки чужості в середовищах, де їх приймають. Трікстери не можуть «уживатися» із звичайними людьми та з елітами, бо їм немає місця «ані на небесах, ані на землі» [1, с. 160].

Амбівалентність дає змогу Трікстерам створювати неприємності на тлі обіцянок щодо жадано-приємного, війну при обіцянках миру, злидні в багатстві та заможності, блуд і розпусту в цноті, бруд в надохайності, хибно-свідчення у правдивих висловлюваннях і, загалом, символізувати дихотомії та парадокси в людському бутті. Наприклад, коли Прометей краде вогонь у богів, він створює основу цивілізації ціною втрати благодатного життя.

Отже, трікстеріада розгортається як низка таких собі «подарунків» із неприємним сюрпризом, які за висловлюванням Кеппінга, є водночас і приємними й необхідними для життя, і, водночас, неприємними і важко отримуваними» [7, с. 205]. Трікстеріада, за логікою Б. Беккок-Абрахамс втілює екзистенційні протиріччя між індивідністю та колективністю, диктатурою і анархією, самотністю і соціальною всеприсутністю, якої людина воліє позбутися [1, с. 161].

Трікстеріада як сценарна модель архетипу Трісктера в політиці характеризується низкою стійких ознак, серед яких виділимо наступні.

Перформансність політичної поведінки, яка є пов'язаною із спрямованим перетворенням появ в публічному просторі на шоу для виборців або інших зацікавлених глядачів і спостерігачів. Загальна шоуізація стає не просто технологією фокусування уваги, але змінити цільове призначення політики, перетворити її із сфери прийняття рішень на сферу символічних ігор. Трікстерам подібні перетворення дійсно вдаються, і вони можуть отримувати від них політичні бонуси у вигляді прирощення рейтингів та електорату.

Амбівалентні політичні висловлювання і дії з «подвійним значенням», які створюють шизофренічні ефекти в свідомості учасників медіа-простору. Цілковито нормальним для трікстерів є невідповідність між словами і діями, між рішеннями-практиками і декларованими точками зору. Такі способи впливу на оточення мають збивати (його) оточення з пантелику і швидше йти на поступки тріксетру, щоб не потрапляти в нові розставлені ним пастки.

Трансгресійні вияви, які знаходять вираження у багаточисельних скандалах та ситуаціях нехтування конвенційною ввічливістю. Один з дослідників трансгресії Л. Лангман вважає її «однією з важливих ознак культурного «прогресу», принаймні з точки зору лібералізації соціальних вірувань і практик і наближення того, що раніше вважалося девіантним, до нормального, або ототожнення з останнім. Автор наводить як приклад нормалізації (порно)сексуальності випадок відносин Стормі Деніелс, порнозірки, яка зустрічалася з президентом Трампом...». Автор зауважує, що «...замість того, щоб бути згнєбленою, публічність просунула її (Стормі Деніелс) кар'єру – і, можливо, зашкодила...» самому Трампу [8].

Послугування (само)іронією та їдким гумором як вербальною зброєю щодо опонентів. (Само)іронія та їдкий гумор за логікою Ф. Ніцше стають вбивчими знаряддями щодо могутніх і сильних світу цього. Йдеться про сміх як доступну для нижчих верств психологічну зброю, яка знецінює аристократичну пиху та зверхність.

Популістичність та «охлоти́чність» риторики, яка вибудовується з розрахунку на «людину з вулиці» та зачіпає теми, значущі для пересічних людей.

Ексцентрична невербальна комунікація, жестика, міміка та пантоміміка, створення символічних рядів, які відзначаються зневагою до умовностей та руйнування іміджу пристойності.

Російський та український політикум не утворює виключення в аспекті присутності та активної ролі політиків-трікстерів як фігурантів парламентської діяльності та електоральних процесів. При цьому особливістю російської трікстеріади є її провладна спрямованість, зв'язок із силовими структурами, в той час як українська трікстеріада відзначається зв'язком із олігархатом та тіньовими групами впливу.

В пострадянських державах важко буває навіть уявити політично автономних суб'єктів, які дозволяли б собі спонтанні вияви особи в політичних процесах. Загальна зумовленість такого стану речей пояснюється деконструйованістю механізмів самоорганізації та громадянської ініціативи.

Таблиця 1

Трікстеріада О. Ляшко та В. Жириновського

Особливості трікстеріади	О. Ляшко	В. Жириновський
1	2	3
Перформансність політичної поведінки	До перформансних і епатажних виявів політичної поведінки Олега Ляшка можна віднести сварки і бійки з політиками в прямих ефірах і в залі Верховної Раді [15], використання лайливої лексики («скотиняки»), ходіння в наряд на кшталт «опитувань» людей в громадських місцях, публічних загравань з бабусями-пенсіонерками, провідування дитей-сиріт у дитбудинках та військових у шпиталях тощо	В етері телеканалу «Дождь» ведуча Ксенія Собчак тролить Жириновського на предмет участі у виборах, які сам Жириновський називає профанацією. При цьому ведуча задає питання про те, як можна брати участь у профанації. Жириновський нітрохи не засмучується, коли ведуча натякає йому на те, що до 2014 року він був в опозиції, а після 2014 року перейшов у справжню опозицію (тим самим вона вказує йому на перформансність його поведінки). Жириновський продовжує заперечувати їй, що в усьому світі проводять вибори і що, якщо ми, мовляв, їмо шоколад-фальсифікат і п'ємо чай поганой якості, то чому б не проводити вибори? На етері Соловійова «Поєдинок» Жириновський зривається на Аллу Пугачову, моралізуючи з приводу її справи «змінювати чоловіків кожні п'ять хвилин». В ході своєї перформансної промови він «вболіває» за бідний простий російський народ, з яким, мовляв, не рахуються в світі [22]
Амбівалентні політичні висловлювання і дії з «подвійним значенням»	Після подій 2014 Олег Ляшко спочатку здійснював критику влади і вимагав вести активну боротьбу з сепаратизмом. Опісля виборів партія Олега Ляшка спочатку увійшла до провладної коаліції, потім вийшла з неї через рік, знову перейшовши в опозицію. Ляшко з трибуни Верховної Ради таврує «мерзотників» з провладних партій, при цьому голосуючи в унісон з ними. Попри наявність всіх доказів співробітництва з Ахметовим, Ляшко заперечує це, декларуючи власну «політичну автономію» щодо будь-яких замовлень [16].	Під час інтерв'ювання Жириновський вдається до позірної образи з елементами самореклами, оскільки назовні висловлює обурення і, водночас, маніакально хизується власними партійно-політичними і професійними здобутками, так що образа межує із вихваланням. Сам журналіст ніби підігрує йому, задаючи насмішливе питання про таку «силу-силенну» розуму, на що Жириновський згадує про своє професорство, юридичну освіту, кількість закінчених факультетів, партійне очільництво і... відсутність схвалення на фоні такої кількості відзнак. Від «надлишку розуму» сам він відпочиває, бігаючи за мавпами і роблячи це задля релаксу [22].

Продовження таблиці 1

1	2	3
Трансгресійні вияви	<p>В 2014 році Amnesty International висловлювала занепокоєння неправомірними діями Ляшка у зв'язку із затриманнями та допитами людей на сході України із закликом розслідування інцидентів, зафіксованих на відео та викладених на його інтернет-ресурсах. Ляшко демонстративно викрадав людей, подорожуючи в супроводі мусульманських молодиків із зброєю та одягнутих у піксель, які під відеозапис фіксували його похонденки [14–16].</p>	<p>Жириновський припускається множини епатажних висловлювань вражаючи та дивуючи своїх прихильників та опонентів скандальними витівками, порушенням загальноприйнятих норм і правил. В одному з інтерв'ю він епатує цільову аудиторію оповіданнями про власну прихильність до фізичного насильства та лихослів'я. Він розповідає про те, як танцює, як співає, а потім... як знущається над помічником в манері «живої аеробіки». Мовляв, штанги йому бракує і замість штанги він піднімає помічника, крутить йому руки, мучає, бо має розслабитися [22].</p> <p>У відповідь на зустрічне запитання інтерв'юера щодо того, а що ж відбувається на випадок смерті помічника, Жириновський відповідає, що такий садизм з його боку його оточенню насправді подобається, воно, мовляв лише радіє від того, що з ним так поводяться, адже він компенсує це потім грошима. На додачу він називає підлеглих лайливими словами («пес поганий», «смердюк», «собака») і вони, мовляв, «не ображаються» [22]</p>
Послугування (само) іронією та їдким гумором, який перебуває на межі із самознецінюючим троллінгом	<p>На початку 2017 року Олег Ляшко купив будинок і собі. Йдеться про маєток на 550 кв м і дві земельні ділянки, загальною площею 0,6 га, у смт. Козин (Конча-Заспа). Загальна вартість – 15 млн грн. В інтерв'ю журналістам програми, Ляшко переконує, що будинок придбаний в кредит. Однак ані в декларації, ані в витягу на нерухомість, дані про кредит або іпотеку відсутні [18].</p>	<p>В інтерв'ю О. Новікову, який називає Жириновського унікалом, Жириновський продовжує його думку, троллінгуючи з приводу своєї винятковості та рідкості і зауважуючи, що таких як він в Росії можливо, «тисячу чоловік ... Сто політиків, сто вчених, сто спортсменів...» [24]. В трікстерській манері Жириновський продовжує говорити про «величезне навантаження» яке лягає на таких унікалів, слідуючи риториці на грані самовизвищення та самоприниження-самознецінення, що є типовим для трікстерів. При цьому він вдається до позитивних гіперболізацій власного образу, зауважуючи, що він «повинен бути генієм усі дванадцять годин, цілу добу...говорити на всі глобальні теми» [22].</p>

Продовження таблиці 1

1	2	3
		<p>На запитання журналіста про те, чи він є щасливим із самим собою, інтерв'юєнт продовжує тролінг про щастя із самим собою, про свою всебічну обізнаність, свою реалізованість і, головне, – про те, що його бояться у Раді Європи, дуже бояться, коли він виступає. Завершується це все позитивною гіперболою на грані фолу, яка є настільки ж амбівалентною, наскільки і інші висловлювання, про те, що, мовляв «вся планета мене знає!» [22].</p>
<p>Популістичність та «охлотичність» риторики</p>	<p>Риторичні фігури Ляшко за своєю модальністю є популістськими. Так в частині домовленостей щодо звільнення військово-полонених він обіцяв арештувати «всю російську агентуру в Україні» і сказати «Путіну – забирай своїх і віддай наших». В сфері зовнішньої політики Ляшко пропонував, "замість того, щоб гнути спину перед "партнерами" вимагати від них «виконання Будапештського меморандуму». За умов невиконання документу Ляшко пропонував фантастичний сценарій «відновлення статусу ядерної держави». Заграючи перед військовими та їх родинами, Ляшко обіцяв їм поцінування з боку держави, а також надати «соціальні гарантії їхнім сім'ям, а їх самих забезпечити «найсучаснішою технікою, спорядженням, харчуванням та гідними зарплатами»... [14]</p>	<p>Жириновський популістично бреше вдаючись до перебільшень задля поверхневих та марновірних адресатів, розпитуючи журналіста про нещасність власної дружини через можливість лише тричі на рік приділяти увагу родині. Він, мовляв, був створений не для сім'ї, а задля «політичної роботи» Мовляв, його дружина з ним нещаслива, оскільки він був створений не для сімейного життя, а для геополітики. Якби, просторікує Жириновський, він був би пересічним юристом у видавництві з зарплатою 200 рублів, квартиркою, – він міг би дозволити собі робити сімейні справи. Відтак він лише тричі на рік приділяє увагу родині на тлі Ірану та Лівії... [22].</p>

Продовження таблиці 1

1	2	3
	Ляшко обіцяв провести «справжню судову реформу», звільнити «всіх старих прокурорів і суддів», а нових дозволити обирати людям «на виборах, як у США», щоб кожен українець знав, «що знайде правду в суді без грошей» [14].	
Ексцентрична невербальна комунікація	Ляшко цілує руки пенсіонеркам, бігає з вилами з оголеним торсом, буваючи на фермах, цілує корів, всіляко демонструє себе як «знавця» сепаратистів [17].	Жириновський виплескує в обличчя тодішньому нижгородському губернатору Б. Немцову склянку соку у пряму ефірі телепрограми О. Любимова, що спричинило рекламний вибух і дозволило досягти чіткого іміджевого позиціонування як Трікстера [21].

Висновки. Трікстери як архетипи колективного безсвідомого в теорії К. Юнга та юнганців можуть вибірково ставати образами для позиціонування політичних лідерів. Такий безсвідомий «вибір» для політичного лідера означає, що в більшості випадків він переходить із табору влади до табору опозиції або псевдо-опозиції.

Відповідним Трікстеру політичному сценарію є трікстеріада, яка за змістом співпадає із створенням сенсаційних ситуацій, більшість з яких є «неприємностями в приємному», оскільки містять низку сюрпризів-подвійностей. Сама політична риторика трікстерів відображає амбівалентність: гумор на межі з сумом та гіркотою, схвалення на межі із знеціненням, констатація факту на межі із фантазією, симулякр на межі з «надреальною» істиною, яку неможливо визнати і т.п. Трікстери блазнують над владою, розхитуючи політичний порядок, займаючи здебільшого ніши політичних маргіналів, авантюристів, пройд та випадкових людей.

Проте, в пострадянських соціумах політики-трікстери частіше бувають системними гравцями, і можуть лише здаватися заблуканими випадковостями. Зазначена обставина зумовлена вираженою театрократичністю політики в суспільствах із значними нерівностями, елітні групи яких виявляють своєрідну культурну сором'язливість щодо визнання і, тим паче, соціального діагностування внутрішніх проблем. Пострадянські трікстери як суб'єкти

артикуляції незручних для громадської думки реалій суспільства можуть виконувати ролі таких собі живих знарядь зондування соціально-політичних настроїв, виступаючи не самодостатніми фігурами, а виконавцями замовлень структур політичної поліції або олігархічних корпорацій.

В. Жириновський та О. Ляшко персоніфікували архетип трікстера в українській та російській політиці і обидва є наближеними до сценарію поведінки «норма в девіації» та «девіація в нормі». Цей сценарій відображає характеристики перформансності, амбівалентності висловлювань, дій та рішень, трансгресійності, послуговування самоіронією та гумором, популістичності та «охлотиčnosti» риторики, ексцентричності невербальної комунікації. Описаний політичний функціонал працює на цільові аудиторії, які є чутливими щодо емоційно-забарвлених месиджів і екстраординарних інформаційних подій сенсаційного змісту. Проте, ці сенсаційні події створюються трікстерами як інструмент дослідження ставлення різних груп населення до влади, оцінки її легітимності, спроможності зносити критичне і негативне ставлення до себе тощо. Жириновський і Ляшко в науковому сенсі не сприймаються як самодостатні лідери із живими характеристиками, а радше як відомчі або корпоративні проекти, призначені для відпрацювання експериментів влади. Трікстеріада є похідною від архаїчної ярмаркової культури, в якій продавці товарів презентують не лише товари, але і розваги. З цим аспектом пов'язані відволікаючі ролі трікстерів в антикризовому менеджменті влади в пострадянських суспільствах. Трікстери не просто працюють на створення сенсацій та скандалів, але і виходять в інформаційний простір задля створення конкуруючих скандальних «домінант» за обставин кризовості влади.

Список використаної літератури

1. Babcock-Abrahams. «A Tolerated Margin of Mess: The Trickster and His Tales Reconsidered». *Journal of the Folklore Institute*. Vol. 11, No. 3. pp. 147–186.
2. Dieckmann, Hans *Komplexe: Diagnostik und Therapie in der analytischen Psychologie* Springer-Verlag, Berlin, 1991.
3. Herskovits, Melville J. and Frances S. Herskovits. *Dahomean Narrative*. Evanston, IL : Northwestern University Press, 1958.
4. Hillman, D. *Archetypal Psychology*, Uniform Edition, Vol. 1. 2004.
5. Hyde, Lewis. *Trickster Makes This World: Mischief, Myth, and Art*. New York : Farrar, Straus and Giroux, 1998.
6. Jung, C. G. *The archetypes and the collective unconscious* (2nd ed.). In *Collected works*, vol. 9i. Princeton : Princeton University Press.
7. Koepping, Klaus-Peter. «Absurdity and Hidden Truth: Cunning Intelligence and Grotesque Body Images as Manifestations of the Trickster.» *History of Religions*. Vol. 24, No. 3. 1985, pp.191–214.
8. Langman, Lauren. *Transgression*. 1–5. 2019.

9. Windling, Terri. «Tricksters by Terri Windling: Winter 2007, Journal of Mythic Arts, Endicott Studio.» *Endicott Studio of Mythic Arts and Journal of Mythic Arts*. Web. 1 Dec. 2009. URL: <http://www.endicott-studio.com/rdrm/rtricksters2.html>

10. Афонін Е., Мартинов А. Українське диво: від депресії до соціального оптимізму : монографія. Київ : Києво-Могилянська академія, 2019. 294 с.

11. Афонін Е., Мартинов А. Архетип і соціальне: взаємодія і взаємовпливи. *Публічне управління: теорія та практика*. 2013. № 6. С. 193–200.

12. Олег Ляшко: що треба знати про кандидата в президенти. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-46825870>

13. Експерти: чому Ляшко оголосив про вихід з коаліції/ URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/09/150901_coalition_lyashko_vc

14. Бійки депутатів від Ляшка зірвали засідання Верховної Ради. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/03/150303_lyashko_rada_scuffle_vc

15. Коровам – 5 тисяч гривень, виборцям – безпечну шаурму. Що обіцяє кандидат у президенти Олег Ляшко URL: <https://vybory.pravda.com.ua/articles/2019/03/28/7149932/>

16. Рятівник Ляшко: звідки беруться і на що витрачаються радикальні мільйони. *Волинські новини*. URL: <https://bihus.info/rativnik-lasko-zvidki-berutsa-i-na-sovitracautsa-radikalni-milioni/>

17. Донченко О. А., Романенко Ю. В. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення) : монографія. Київ : Либідь, 2001. 334 с.

18. Скандал в ефіре: Жириновский, Немцов и вылитый апельсиновый сок (1995 год). URL: https://www.youtube.com/watch?v=BCeScpE4Oks&t=2s&ab_channel=RVISION%3A%D0%9E%D0%B1%D1%89%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B5%BD%D0%BD%D0%BE-%D0%BF%D0%BE%D0%B%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9%D0%BA%D0%B0%BD%D0%B0%BB

19. Владимир Жириновский в программе Собчак (2014). URL: https://www.youtube.com/watch?v=jn06MhHGQ-4&ab_channel=%D0%A2%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D0%B0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%94%D0%BE%D0%B6%D0%B4%D1%8C

20. Жириновский оскорбил Пугачеву на передаче Поединок. URL: https://www.youtube.com/watch?v=KLby5BEojVc&ab_channel=MIGTVR

21. Один на один 1995. URL: https://www.youtube.com/watch?v=EGSNBjBv8g4&ab_channel=%D0%92%D0%98DgitalViD

22. Интервью с Жириновским, опубликованное агентством Vlasti.net. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.inter-view.org/inv/116.htm>

Gladkyh V. V. Tricksters and tricksteriads in politics

The article analyzes the archetype of the Trickster and the peculiarities of the behavior scenarios of trickster politicians (tricksteriads) using the example of Volodymyr Zhirynovskiy and Oleg Lyashko.

It is noted that tricksters as archetypes of the collective unconscious in the theory of K. Jung and the Jungians can selectively become images for the positioning of political leaders. Such an unconscious “choice” for a political leader means

that in most cases he moves from the camp of power to the camp of the opposition or pseudo-opposition.

It has been emphasized that the corresponding Trickster political scenario is the tricksteriad, which in content coincides with the creation of sensational situations, most of which are "trouble in the pleasant", as they contain a number of double surprises. The very political rhetoric of tricksters reflects ambivalence: humor on the border with sadness and bitterness, approval on the border with devaluation, statement of fact on the border with fantasy, simulacrum on the border with "surreal" truth that cannot be recognized, etc. Tricksters fool around in power, shaking up the political order, mostly occupying the niches of political marginals, adventurers, crooks and random people.

It has been established that in post-Soviet societies, politicians-tricksters are more often system players, and can only seem like stray accidents. This circumstance is due to the pronounced theatricality of politics in societies with significant inequalities, whose elite groups show a kind of cultural shyness regarding recognition and, even more so, social diagnosis of internal problems. Post-Soviet tricksters, as subjects of articulation of the realities of society that are inconvenient for public opinion, can perform the role of such living tools for probing socio-political moods, acting not as self-sufficient figures, but as executors of the orders of political police structures or oligarchic corporations.

Key words: *archetype, collective unconscious, archetype of collective unconscious, symbol, trickster, tricksteriad, transgression, performance.*